

Perspektiv på politisk idéhistoria

Redaktörer
Hjalmar Falk
My Klockar Linder
& Petter Tistedt

Södertörns högskola
(Södertörn University)
Biblioteket
SE-141 89 Huddinge

www.sh.se/publications

© Författarna

Omslag: Jonathan Robson
Grafisk form: Per Lindblom & Jonathan Robson

Tryck: E-print, Stockholm 2023

Södertörn Studies in Intellectual and Cultural History 9
Södertörn Academic Studies 93
ISSN 1650-433X
ISBN 978-91-89504-34-9 (tryck)
ISBN 978-91-89504-35-6 (digital)

Representationsstrider

Sveriges moderna historia och politikens mångfaldiga subjekt

Jakob Kihlberg

Inledning

I svensk politisk historia behandlas deltagande i samhällets styre inte sällan tämligen snävt som historien om den moderna demokratins valsystem och institutioner.¹ Standardberättelsen fokuserar starkt på de senaste hundrafemtio åren och beskriver en successiv demokratisering. Beskrivningen utgår från ett antal hållpunkter i den sentida politiska historien som markerar en etappvis utvidgning av möjligheten för enskilda att delta i det politiska livet, särskilt genom att rösta. Ofta börjar den med de olika ”liberala” representationsförslag som diskuterades i landet från 1830-talet och skildrar sedan, via tvåkammarriksdagens införande och den moderna rösträttsrörelsens uppkomst, de stora genombrottens tid, med allmän manlig rösträtt i valet 1911 och det ”första fullt demokratiska riksdagsvalet” 1921 då även kvinnor fick rösta.²

¹ Arbetet med artikeln har möjliggjorts genom ett generöst ekonomiskt stöd från Sven och Dagmar Saléns stiftelse. För givande diskussioner av artikelns tema samt tips på referenser vill jag särskilt tacka Julia Nordblad och Petter Tistedt.

² Se t.ex. Johannes Lindvall, Hanna Bäck, Carl Dahlström, Elin Naurin & Jan Teorell: *SNS Demokratirapport 2017. Samverkan och strid i den parlamentariska demokratin* (Stockholm, 2017), 16.

Även om denna berättelse har problematiserats i undersökningar som lyft fram att rösträtten länge var mindre allomfattande än vad som senare ibland antagits – till exempel var personer som var varaktigt omhändertagna av det allmänna eller omyndigförklarade uteslutna långt efter 1921 – är denna bild av den politiska historien som historien om en successiv utveckling mot en allt träffsäkrare representation dominerande.³ Sammantaget ger detta ett lätt teleologiskt intryck: det politiska systemet har allt mer närmat sig en fullständig spegling av det som räknas som det relevanta politiska kollektivet (ofta benämnt folket eller demos) och den fortsatta utveckling (i demokratisk riktning) som inom denna ram går att föreställa sig är att ytterligare befolkningsgrupper, till exempel genom sänkt rösträttsålder, också ska ges möjlighet att rösta på politiska partier i allmänna val.⁴

Det som saknas i denna standardberättelse är framför allt två saker. För det första en bredare förståelse av politisk representation som praktik, det vill säga som ett mer mångfacetterat fenomen än röstandet på partier. Människor har trots allt historiskt sett kunnat företrädas och uppleva sig bli företrädda genom en rad organisationer, till exempel hantverkskorporationer eller ideella föreningar, och även genom olika tillfälliga manifestationer, som demonstrationer och offentliga ceremonier. För det andra saknas generellt en analys av hur själva de kollektiv som ska företrädas skiftat och förändrats över tid. I standardberättelsen är det ofta som att politikens subjekt – det som ska representeras – är statiskt och givet: det är ”folket”, ett kollektiv som vi vet vad det är och som fått vara med i styret i olika grad under olika epoker. Utgår man från forskning som problematiserat begreppet politisk re-

³ För intressanta perspektiv på dessa olika uteslutningar se t.ex. Christina Florin: ”Visioner, rörelser och rösträtt. En resa i tiden” i Ulrika Holgersson & Lena Wägnerud (red.): *Rösträttens århundrade. Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige* (Stockholm, 2018).

⁴ Som framhållits är det påtagligt att just våra nutida demokratiska institutioner är svåra att historisera – att ens se att de kan vara specifika svar på tidsbundna problem kräver ett mått av distansering som kan vara svårt att uppåbåda i en tid då just demokratiska fri- och rättigheter upplevs som satta under press. F. R. Ankersmit: *Political representation* (Stanford, 2002), 91–93.

presentation, ett expansivt forskningsfält internationellt som kommer att beskrivas närmare nedan, finns det dock mycket som talar för att man snarare borde behandla politikens kollektiva subjekt som komplexa och föränderliga fenomen, nära knutna till tidsbundna föreställningar. Denna forskning pekar på att den politiska historien snarast borde beskrivas som en process där *kollektiv politisk subjektivitet konstitueras just i eller genom representativa praktiker*, praktiker som aktörerna sedan i sin tur bidrar till att vidareutveckla. Fokus i en allsidig historisk analys borde alltså vara hur relevanta kollektiv har föreställts under olika perioder, deras sätt att framträda offentligt, vem som kunnat företräda dem, etc.

En sådan bredare och mer konstruktivistiskt inriktad förståelse av politisk representation och kollektiv subjektivitet rimmar väl med vad en kulturhistoriskt inriktad forskning om svensk politisk historia också har visat i praktiken. Även om det inte uttrycks i dessa termer finns en rad arbeten som tydligt demonstrerar att politikens subjekt har förändrats radikalt över tid, samt att vad eller vem som har kunnat framträda som politisk aktör under olika perioder hänger nära samman med just former för politisk representation (i vid mening). Intressanta perspektiv på detta har både getts i arbeten som uttryckligen närmar sig frågor om politiska aktörers historiska formering, till exempel de fyra ståndens framväxt, och sådana som berör saken men inom forskningsfält med andra huvudfokus, till exempel nationsformering eller offentlighetshistoria. Vad som ryms inom detta något diffusa forskningsläge kommer att diskuteras utförligare nedan, men poängen här är att denna historieskrivning – om man läser den samlat – har potential att bidra till en politisk idéhistoria som synliggör hur förståelsen av politikens subjekt har skiftat över tid. Sammantaget bidrar detta också till mer intressanta diskussioner än standardberättelsen om Sveriges demokratisering, inte minst eftersom den mångfald av politiska subjektiveringar den påvisar öppnar upp för alternativa sätt att både kritisera och göra politik idag.

I den här essän om vad politisk idéhistoria är och kan vara vill jag diskutera denna potential och utifrån befintlig forskning skissera hur ett angreppssätt som sätter skapandet av politikens

kollektiva subjekt i centrum skulle kunna se ut. Mer precist är syftet att argumentera för att just begreppet politisk representation bör kunna spela en central roll i detta sammanhang samt att exemplifiera dess möjligheter. Jag kommer att ta avstamp i den mer teoretiska litteraturen och sedan utifrån befintlig forskning om politisk kultur i Sverige kort exemplifiera vad en historie-skrivning som vidgar perspektivet på kollektiv politisk subjektivitet skulle kunna handla om. Avslutningsvis återkommer jag till frågan om varför detta vore givande att fördjupa som forskningsinriktning inom politisk idéhistoria.

Politiska subjekt som effekt av representativa praktiker

Frågan om politikens kollektiva subjekt är inte ny. Särskilt inom kritiskt inriktad politisk teori finns en lång tradition av att diskutera det demokratiska folkets eller demos inrättande på intressanta sätt. Även om denna litteratur använder sig av historiska exempel förmedlar den dock ofta en ganska snäv version av utvecklingen och det huvudsakliga intresset är ofta uttalat normativt snarare än historiskt.⁵ Både på svensk botten och internationellt kan en mängd exempel anföras på framställningar som beskriver den politiska historien som historien om hur de universalistiska föreställningar om folket som lanserades av 1700-talets amerikanska och franska revolutioner sedan i praktiken kom att begränsas till vissa, de som faktiskt ”räknades”.⁶ Med utgångspunkt hos teoretiker som Claude Lefort och Jacques Rancière talar man om demokratin som ett per definition oavslutat projekt vars konstitutiva men ständigt undflyende subjekt, folket, aldrig fullt

⁵ För en diskussion av detta se Sofia Näsström: ”Folket – en normativ utmaning” i *Fronesis* 34 (2010).

⁶ En bra översikt ges av Kevin Olson: *Imagined sovereignties. The power of the people and other myths of the modern age* (Cambridge, 2016). Som konkret exempel kan man ta Stefan Jonssons *Tre revolutioner. En kort historia om folket* (Stockholm, 2005). Han menar bl.a. att varje gång ”folkmakten bryter ut och knuffar historien framåt” så drar också samfundet ”en gräns omkring sig självt för att skåda sin enhet” vilket gör att de ”oräknade och oräknliga” hamnar utanför (citrat från s. 12–13).

ut kan förkroppsligas i de politiska institutionerna.⁷ Detta kan förvisso stämma men perspektivet har ofta i praktiken resulterat i en ganska schematisk historieskrivning. Många av dessa framställningar utgår från ett antal principuttalanden från 1700-talets revolutionärer och beskriver sedan närmast logiska spänningar mellan universella anspråk och praktiska gränsdragningar. I sin mest hårdtagna form ger dessa beskrivningar en rätt osannolik bild av den historiska processen där den moderna folkmakten uppträder som en historisk kraft i sig själv, som när den en gång har sjösatts sedan bryter fram i olika revolutionära episoder. Ett problem med denna i huvudsak vänsterpolitiska litteratur är också, ur historisk synvinkel, att den tenderar att förmedla en bild av att enbart vissa kollektiva manifestationer är verkliga uttryck för politikens subjekt, framför allt sådana som i nutiden uppfattas som progressiva.⁸

Den kritiska politiska teorin rymmer dock även frön till ett mer historiskt angreppssätt och ett sådant har artikerats av konstruktivistiskt inriktade forskare som närmat sig frågorna utifrån en bredare uppsättning historiska exempel. Här har man på ett öppnare sätt kunnat beskriva politikens kollektiva subjekt – olika sådana, inte bara demokratins folk – som en effekt av specifika *representativa praktiker* som varierat mellan olika platser och epoker. Politikens kollektiva subjekt avser här alla grupper som ansetts ha, har gjort anspråk på eller faktiskt utövat en del i styret eller politiskt beslutsfattande. Exempel på kollektiv som undersökts innefattar allt från medeltida korporationer till arbetarklassen under 1800-talet. I denna forskning är en förutsättning att

⁷ Jacques Rancière förutsätter t.ex. att all verklig politik utgår från axiomet om allas jämlikhet med alla. Denna jämlikhet kan aldrig realiseras i en konkret samhällsmodell och därmed blir politikens eviga om än föränderliga subjekt ”den del som inte har någon del” som påtalar detta missförhållande. Jacques Rancière: ”Tio teser om politik” i *Fronesis* 19–20 (2005), särskilt tes 5 om ”Folket”.

⁸ En i grunden sympatisk kritik som dock framhåller att dessa förhållningssätt premierar manifestationer som uppfattas som progressiva på bekostnad av mindre aptitliga är Ernesto Laclau: *On populist reason* (London, 2005), t.ex. 223–250.

politikens kollektiv inte är på förhand givna utan konstitueras i en historiskt föränderlig offentlighet och primärt genom att någon eller några *uppträder som företrädare för dem, talar i deras namn* eller *påstår sig vara* subjekten i sig.⁹ Centralt inom detta fält har också varit att uppmärksamma att aktörer som försökt mobilisera olika grupper gjort det genom en rad olika organisationsformer (inte bara partier) och sätt att uppträda i offentligheten, liksom med hjälp av diverse historiskt specifika medier – allt från tryckta manifest till konstnärliga framställningar och sånger.

Dessa forskare arbetar med en öppen förståelse av begreppet politisk representation som också gör det möjligt att analysera politisk subjektivering (hur politiskt relevanta aktörer skapas) på ett betydligt mer mångfacetterat sätt än inom mycket av den normativt inriktade teoretiska litteraturen. Traditionellt har politisk representation ofta förståtts som institutionaliserade sätt att företräda olika grupper, särskilt inom ramen för demokratiska samhällssystem, men utgångspunkten i dessa analyser är snarare, med den politiska teoretikern Hanna Pitkins ord, att begreppet representation bör förstås i bredare mening, som "the making present [...] of something that is nevertheless *not* literally present or in fact" oavsett domän.¹⁰ Politisk representation föregår då den institutionaliserade demokratin och behöver inte ha något med folkstyre i modern mening att göra. I linje med det förstås politisk representation i det aktuella sammanhanget helt enkelt som olika sätt att få kollektiva politiska subjekt, som i sig inte kan vara reellt närvarande, att framträda i en offentlighet. Denna förståelse öppnar upp för en analys av fenomenet också utanför den institutio-

⁹ För en översikt se Samuel Hayat, Corinne Péneau & Yves Sintome: "La représentation-incarnation" i *Raisons politiques. Revue de théorie politique*, nr 72 (2018). Beskrivningen av olika typer av politisk representation nedan följer denna artikel tämligen nära. Se även Jason Frank: *Constituent moments. Enacting the people in postrevolutionary America* (Durham, 2010), och Jason Frank: "The living image of the people" i *Theory & event*, vol. 18:1 (2015). För en relaterad diskussion i en svensk kontext se John Björkman: "Må de herrskande klasserna darra". *Radikal retorik och reaktion i Stockholms press, 1848–1851* (Stockholm, 2020), kap. 1.

¹⁰ Hanna Fenichel Pitkin: *The concept of representation* (Berkeley, 1967), 8–9.

naliserade politiken, och den pekar på det i grunden mystiska i denna process – att något frånvarande görs närvarande utan att egentligen vara för handen – vilket inte minst hjälper till att förfråmliga det vardagliga och förgivettagna i nutida politiska praktiker.¹¹

Ur detta öppnare perspektiv är senmoderna representativa praktiker som bygger på att politiska företrädare väljs genom ett röstningsförfarande *en* specifik form av politisk representation.¹² En vanligare form är snarare det som har kallats ”representation genom inkarnation”, det vill säga olika sätt att uppträda med anspråk på att förkroppsliga en grupp utan att det föreligger någon institutionaliserad relation av delegation eller något formaliserat mandat mellan representerad och representant. Representation genom inkarnation kan handla om att en enskild ”personifierar” en grupp, men det kan också ta sig uttryck i att kollektiv eller församlingar talar i namn av bredare grupper. Exempel som diskuterats i litteraturen är bland annat arbetarrörelsens institutioner (partier och fackföreningar) som företrädare för arbetarklassen och Martin Luther King eller medborgarrättsrörelsen som företrädare för afroamerikaner i USA. Som framhållits i den aktuella forskningen bygger denna form av representation förvisso ofta på att representanterna uppträder som lika de representerade i något viktigt avseende, men det kan tvärtom också röra sig om en form av ”sublimering” där representanten snarare gör anspråk på att stå över gruppen och inkarnera dess mest framträdande egenskaper.¹³

En viktig poäng i denna historiskt inriktade litteratur är också att det som företräds i första hand är ett abstrakt fenomen snarare

¹¹ Pitkin talar bl.a. om ”how the absent thing is made present”. *The concept of representation*, 10.

¹² Detta diskuteras t.ex. på ett klagörande sätt utifrån historiska exempel av Olivier Ihl: ”Une autre représentation. Sur les pratiques d’*acclamatio* dans la France de la seconde à la troisième république” i *Revue française de science politique*, vol. 65 (2015).

¹³ Hayat, Péneau & Sintome: ”La représentation-incarnation”, 6–7. För ett tydligt historiskt exempel, se Samuel Hayat: ”Incarner le peuple souverain: Les usages de la représentation-incarnation sous la seconde république” i *Raisons politiques: Revue de théorie politique*, nr 72 (2018).

än fysiska personer. Detta ger en delvis annorlunda bild av hur en representativ relation ser ut än om man utgår från att representation handlar om relationen mellan en representant och faktiska personer. Inom forskningsfältet har detta ofta diskuterats utifrån statsvetaren Michael Sawards teoretiska modell för hur ”representativa anspråk” fungerar. Michael Saward beskriver en representativ relation som något som består av åtminstone *tre* huvudsakliga delar – i hans terminologi ett subjekt, ett objekt och en referent – som alla förhåller sig till och påverkar varandra.¹⁴ En representativ relation skapas genom att någon, ett subjekt (vanligen en person eller en församling av personer), framställs som företrädare för ett objekt, som är att förstå som en abstraktion snarare än fysiska personer (till exempel ”folket”), som i sin tur även har en mer eller mindre nära relation till en referent (faktiska personer). Det som denna modell i första hand tydliggör är att representation handlar om att göra abstrakta föreställningar närvarande, inte om den direkta relationen mellan representant/subjekt och referent. Detta kan förefalla självklart men är ett perspektiv som ofta saknas just i diskussioner av idag välbekanta fenomen som demokratiska val.

I denna modell för politisk representation ligger också att alla delar påverkar varandra, till exempel att människors upplevelse av tillhörighet påverkas av hur de företräds, vilket är ett annat sätt att säga att representativa praktiker har en viktig performativ dimension: de är inte bara en mer eller mindre trogen spegelbild av verkligheten utan spelar en viktig roll i skapandet av grupper, kollektiv och aktörer. Ett centralt antagande hos flera författare på området är alltså att politiska subjekt inte bara uttrycks utan också skapas genom representativa praktiker; på så sätt kompliceras

¹⁴ Här har jag för överskådlighetens skull bl.a. uteslutit ”skaparen” (”the maker”) av en representativ relation som en separat instans. Jämför Michael Saward: *The representative claim* (Oxford, 2010), särskilt 36–38.

traditionella teorier om politisk representation där grupper tenderar att ses som givna innan handlingen att representera.¹⁵

En analys av politikens kollektiva subjekt som en effekt av representativa praktiker öppnar också upp för en historisk analys som kan länka samman *diskursiva* och *icke-diskursiva* medel för att framställa representativa anspråk. Ur detta perspektiv kan påståenden i tal och text – till exempel många klassiska debatter om styrelsesätt och statsrätt – beskrivas som representativa anspråk, det vill säga som sätt att inför vissa publiketablera ett subjekt som företrädare för ett objekt, likväl som röstningsförfaranden eller andra politiskt-institutionella praktiker.¹⁶ Vidare synliggör det att politisk representation även kan uttryckas i former som inte är institutionella, utan kan handla om allt från visuella framställningar till publika manifestationer, demonstrationer och ceremonier. Också vardagens praktiker, sätt att uppträda och ta rummet i anspråk, är potentiellt sett en viktig dimension i skapandet av kollektiv politisk subjektivitet.¹⁷ För konkreta historiska analyser är det viktigt att de teoretiska begreppen medger denna koppling mellan diskursiva och icke-diskursiva sätt att hävda representation. En förankring i det diskursiva krävs många gånger för att man ska bli uppmärksam på vilka representativa anspråk som rymts i olika praktiker, och att uppmärksamma det icke-diskursiva är i sin tur avgörande för att beskriva hur politisk subjektivitet faktiskt skapats; för att fånga det räcker det inte med språkliga utsagor.

Hur de här diskuterade begreppen och angreppssätten skulle kunna omsättas i historiska analyser exemplifieras kort i det föl-

¹⁵ Både Michael Saward och Pierre Bourdieu har t.ex. beskrivit denna kreativa relation mellan representerade och representanter. För referenser och frågans relation till samtida politisk teori, se Virginie Dutoya & Samuel Hayat: "Prétendre représenter. La construction sociale de la représentation politique" i *Revue française de science politique*, vol. 66 (2016).

¹⁶ För ett praxisinriktat historiskt perspektiv på institutionell representation se t.ex. Pierre Rosanvallon's klassiska *Le peuple introuvable. Histoire de la représentation démocratique en France* (Paris, 1998).

¹⁷ Jämför t.ex. Karin Sennfeldt: *Politikens hjärta. Medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm* (Stockholm, 2011), 28 och passim.

jande. Utgångspunkten är den skisserade förståelsen av hur politisk subjektivitet skapas genom en mångfald representativa praktiker och fokus ligger på hur diskursiva och icke-diskursiva uttryck för representativa anspråk skulle kunna länkas samman i specifika fall.

Sveriges politiska historia, en historia om representationsstrider

Historieskrivningen skulle alltså vinna på en analys som vidgar perspektiven och tar sin utgångspunkt i hur politiskt relevanta aktörer generellt har konstituerats under olika perioder. Om man låter benämningen kollektiva politiska subjekt avse alla grupper som ansetts ha, har gjort anspråk på eller faktiskt utövat en del i styret skulle ett antal viktiga skeenden i Sveriges tidigmoderna och moderna historia kunna analyseras med hjälp av de begrepp som presenterats ovan. En sådan utgångspunkt lyfter fram olika kollektiva subjekt som spelat roll i det politiska livet och sätter dem jämsides med det demokratiska folk som sedan 1800-talet gjort anspråk på att vara maktens enda fundament.¹⁸ Inte minst kommer en sådan skildring att inkludera aktörer som inrättats på vad man kan sammanfatta som korporativ grund (jämför figur 1), vilka i forskning som fokuserar på demokratins framväxt ofta snabbt hoppas förbi eftersom de ses som en slags atavismer eller kvarlevor från en annan tid. Ett längre kronologiskt perspektiv än vad som vanligen förutsätts pekar dock på att även senare folkföreställningar i viktiga avseenden måste förstås i relation till det korporativt ordnade ståndssamhälle som präglade den tidigmoderna tiden, och dessutom tydliggör det att vi inte heller idag

¹⁸ Det är värt att notera att jag alltså här talar om det demokratiska folket som något specifikt. Benämningen folk/folket har annars en väsentligt längre historia och har i Sverige använts i politiska sammanhang med skiftande innebörd sedan åtminstone 1500-talet, se Bo Lindberg: *Den antika skevheten. Politiska ord och begrepp i det tidig-moderna Sverige* (Stockholm, 2006), 150–170, och Joachim Östlund: *Lyckolandet. Maktens legitimering i officiell retorik från stormaktstiden till demokratins genombrott* (Lund, 2007), 257–275. Jämför även bild 1.

klaras oss utan en bred uppsättning ”korporativa” representationsformer (det råder i det nutida samhällslivet ingen brist på inflytandestrukturer, remissförfaranden och förankringsprocesser där människor talar i namn av intressen eller grupper snarare än utifrån någon specifik kunskap) även om dessa ofta inte uppmärksammas i samma grad som hur folket företräds.

Bild 1. Emblem tecknat av Pieter Holsteyn d.y. i handskriften ”Hortus regius” (1645) som visar kungamaktens tre källor: den gudomliga sanktionen, den legitima arvsföljden och kontraktet med ”folket”. Kronan sänks ner från himlen men placeras på ett nytt skott från en kraftig kunglig stam som kommer upp ur Mora sten – en symbol för det gamla valkungadömet – på vilken attribut för politikens kollektiva subjekt, folket eller de fyra stånden, placerats. Jämför Stina Hanssons analys i Shering Rosenhane: *Hortus regius, en kunglig trädgård* (Stockholm, 1978), 79–80. Foto: Kungl. biblioteket, Stockholm.

De analytiska begrepp som föreslagits ovan pekar på en historia av representationsstrider – en kamp i stort och smått kring vilka kollektiv som ska erkännas som politiskt relevanta, vem som kan företräda dem och hur. Gemensamt för dessa representationsstrider är att de både kommit till uttryck i återkommande teoretiska debatter, i frågor som statsrätt och styrelseskick, och i sym-

bolmättade sätt att uppträda förmedlat via olika medier. Här ska tre exempel på välkända skeenden i Sveriges politiska historia som skulle kunna analyseras ur det skisserade perspektivet helt kort sammanfattas. Det handlar, i kronologisk ordning, om etableringen av adeln under 1600-talet, de ofrälse ståndens kamp för inflytande under 1700-talet respektive det demokratiska folkets formering som överordnat politiskt subjekt under 1800-talet.

1. I Sverige liksom i många europeiska länder formerades under 1500-talet en tidigmodern stat där kungamakten skapade sig en ny roll som lagens och rättens ursprung samtidigt som en centraliserad byråkrati etablerades. Utvecklingen motverkade inflyttandet för äldre feodala instanser som länsberrar, korporationer och hertigdömen som hade splittrat den politiska makten. Rikets alla invånare skulle nu vara ”direkta undersåtar under kungen, även om de hade olika rang” och en statsapparat skapades med egna ämbetsmän och institutioner.¹⁹ Arvkungadömets formering åtföljdes av ett expansivt program för kulturellt självhävande inom ramen för en dåtida offentlighet som i hög grad befolkades av överhetspersoner, men också i till exempel ceremoniella sammanhang kunde involvera menigheten. Inte minst etablerades kungen, suveränen, under 1500-talet som en instans oberoende av de enskilda kungarnas dödlighet – på många sätt en evig institution – genom nya ritualiserade manifestationer av utnämndhet, värdighet och kontinuitet.²⁰ Samtidigt var detta tidpunkten då ett ständermöte för hela riket inrättades i fastare form och blev en stadigvarande om än periodisk instans med en vedertagen roll;

¹⁹ Lindberg: *Den antika skevheten*, 11.

²⁰ Den klassiska ingången till denna fråga är förstas medeltidshistorikern Ernst Kantorowicz tes om kungens två kroppar, den ena materiell och förgänglig (kungens fysiska kropp) och den andra immateriell och beständig (den politiska kroppen). I en svensk kontext har t.ex. Malin Grundberg talat om sätt att ”inkorporera ämbetet” med kungen: *Ceremoniernas makt. Maktöverföring och genus i Vasatidens kungliga ceremonier* (Lund, 2005), 70. För en senare diskussion av Kantorowicz tes och Sverige, se Wojtek Jezierski, Thomas Lindkvist & Sari Nauman: ”När blev Sverige evigt?” i *Historisk tidskrift*, 138:3 (2018).

antalet stånd etableras som de välbekanta fyra riksstånden (adel, präster, borgare och bönder), vilka alla ansågs ha en legitim om än hierarkiskt ordnad del i styret.²¹

I Sverige kämpade på olika sätt kungamakten och framför allt högadeln om både formell och informell makt under hela perioden från Vasasönerna till det kungliga enväldet i slutet på 1600-talet. Inom forskningen har man ofta talat om slutet av 1500-talet och 1600-talet som en period av adligt självhävdande, en utveckling som så småningom också ledde till en allt skarpare markering av ståndsgränser där adeln otvetydigt kom att placera sig som rikets första stånd.²² Under perioden stred företrädesvis de äldre högadliga släkterna aktivt för att förbättra sina, som man påstod, hävdvunna privilegier, till exempel den exklusiva rätten till offentliga ämbeten och gårdsrätt, det vill säga egen jurisdiktion över underlydande allmoge. Detta så kallade privilegieprogram kröntes senare också med märkbara officiella förbättringar i ståndets privilegier. Under förmyndarregeringarna för Kristina och Karl XI var adelns dominans periodvis så stor att ett klassiskt tema i den historiska forskningen har varit om landet höll på att omvandlas till vad man brukat kalla en adelsrepublik.²³

Hur adeln etablerade sig som kollektivt politiskt subjekt under denna period är en fråga som med fördel skulle kunna beskrivas i termer av representativa praktiker i den mening som diskuterats här. Under perioden artikulerades ståndets intressen i en livaktig teoretisk litteratur och maktkamperna genererade en lång rad traktat, besvärsskrivelser och dissertationer.²⁴ I dessa strider användes dock även en hel repertoar av andra representativa medel

²¹ Detta bygger på att tidigare herredagar, menighetsmöten och kungavälmöten mer är att betrakta som regionala eller partiella fenomen, se Herman Schück: "Riksdagens framväxt: tiden intill 1611" i Nils Stjernquist (red.): *Riksdagen genom tiderna* (Stockholm, 1985).

²² Peter Englund: *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under 1600-talet* (Stockholm, 1989), bl.a. 83–89, 120–127.

²³ Fredric Bedoire: *Guldålder. Slott och politik i 1600-talets Sverige* (Stockholm, 2001), särskilt referenserna på s. 261.

²⁴ Se t.ex. Nils Runeby: *Monarchia Mixta. Maktfördelningsdebatt i Sverige under den tidigare stormaktstiden* (Stockholm, 1962).

som på olika sätt beskrev, avgränsade och glorifierade denna grupp, ibland i opposition till kungamakten ibland i nära anslutning till hovet. Bland annat togs nya tryckmedier gärna i anspråk för att i bild stadfästa och förmedla de ledande släkternas upphöjdhed och värdighet, inom Sverige och riktat till inflytelserika grupper i andra länder, och i ceremoniella sammanhang uttrycktes tydligt motsvarande representativa anspråk.²⁵ Vidare kan man förstå det omfattande slottsbyggandet under 1600-talet som en politisk manifestation av adelsståndets betydelse och självständighet i förhållande till kronan.²⁶

2. Nästa skeende i svensk politisk historia som skulle kunna analyseras i dessa termer är de ofrälse ståndens offensiv för att förbättra sin politiska ställning under frihetstiden. När det karolinska enväldet föll 1719 och en ny regeringsform antogs som radikalt inskränkte kungens inflytande och befriade landet från det man vid tiden ofta benämnde ”suveräniteten”, det vill säga det kungliga enväldet, representerade det i viss mån en återgång till adelsdominans men också en tid av växande inflytande för ofrälse grupper. Under perioden etablerades ett politiskt system där ständerna fick ett avgörande inflytande samtidigt som ett partiväsande kom till. Traditionellt har denna utveckling ofta tolkats som en föraning om modern parlamentarism, bland annat eftersom ständerna fick ett avgörande inflytande över både sammansättningen av och tjänsteutövningen i riksrådet.²⁷ Oavsett riktigheten

²⁵ För utnyttjandet av tryckmedier och särskilt den i detta sammanhang intressanta genren ”festböcker”, se Jonas Nordin: *Certamen equestre. Karl XI:s karusell inför samtid och eftervärld* (Stockholm, 2005), särskilt 40–43. För officiella ceremonier under perioden se t.ex. Mårten Snickare: *Enväldets riter. Kungliga fester och ceremonier i gestaltning av Nicodemus Tessin den yngre* (Stockholm, 1999).

²⁶ Detta är tesen i Bedoire: *Guldålder*. För en diskussion se Börje Magnusson & Jonas Nordin: *Drömmen om stormakten. Erik Dahlbergs Sverige* (Stockholm, 2015), särskilt 113–115.

²⁷ Michael F. Metcalf: ”Hattar och mössor 1766–72. Den sena frihetstidens partisystem i komparativ belysning” i Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (red.): *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur*

i detta var det en period där särskilt de ofrälse stånden på olika sätt uppträdde med nya anspråk på delaktighet i styret. Detta kunde, som under tidigare sekel, ta sig våldsamma uttryck. Politiska anspråk yttrade sig till exempel i dalupproret 1743 där företrädare för "allmogen" organiserade sig och tågade till Stockholm för att protestera mot umbäranden de tvingades utstå och för att hävda sin rätt att påverka centrala politiska beslut, som val av tronföljare.²⁸

Kanske intressantare i detta sammanhang är dock att de representativa anspråken nu också utvecklades med fredligare medel inom en breddad offentlighet. Vålbekanta är till exempel de periodvis intensiva debatterna och skriftväxlingarna om ståndsprivilegier, det vill säga av kronan erkända exklusiva rättigheter och friheter, som fördes under perioden.²⁹ Adeln och prästeståndet hade sedan tidigare fastlagda allmänna privilegier, medan borgarståndets privilegier var specifika och knutna till enskilda städer. Vid riksdagarna lades tidigt under frihetstiden förslag fram om att motsvarande privilegier – i form av rättigheter och skydd mot intrång i hävdvunna friheter – även skulle utarbetas för bondeståndet; senare under perioden framställdes även förslag om allmänna (snarare än specifika) privilegier för borgarståndet. Under 1770-talet diskuterades dessa idéer men det lanserades också förslag om gemensamma privilegier för "odalståndet" som skulle gälla för alla de ofrälse stånden.

Privilegiedebatten är ofta uppmärksammas eftersom den setts som en förelöpare till senare idéer om lika medborgerliga rättigheter, men ur perspektivet politisk subjektivering vore det snarare intressant att analysera den just med utgångspunkt i att den hand-

1766–1772 (Stockholm, 2003). Det ska dock noteras att kungen fortfarande spelade en avgörande roll i legitimeringen av detta system, se Jonas Nordin: *Frihetstidens monarki. Konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige* (Stockholm, 2009).

²⁸ Karin Sennfeldt: *Den politiska sjukan. Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur* (Hedemora, 2001).

²⁹ Se t.ex. Jonas Nordin: "Frihetstidens radikalism" och Jouko Nurmiainen: "Gemensamma privilegier för ett odalstånd. Alexander Kepplerus som borgmästare och samhällstänkare", båda i Skuncke & Tandefelt (red.): *Riksdag, kaffehus och predikstol*.

lade om företrädesrätter och immuniteter för korporativa grupper.³⁰ När de ofrälse stånden (eller odalståndet) under frihetstiden på olika sätt hävdade sin del i styret var det ibland i opposition till etablerade sätt att framställa representativa anspråk och ibland i anslutning till dem, vilket bland annat märktes i ceremoniella och andra publika sammanhang.³¹ Dessa skiftande sätt att uppträda kan med fördel beskrivas i termer av hur för tiden specifika politiska subjekt tog form, på gator och torg liksom inom en expansiv sfär av tryckmedier. Betydelsen av detta har till exempel demonstrerats, om än med delvis andra utgångspunkter, av historikern Karin Sennefelt som har sökt fånga hur ”ett medborgarskap konstruerat på korporativ grund” såg ut under 1700-talet (hon avser då med medborgarskap rätt att ha synpunkter på styret eller vara en ”politiskt handlingsfäbig person”, inte i rättslig mening jämlik status).³²

3. En historisk process som också skulle kunna beskrivas i termer av politisk subjektivering är etableringen av folket som maktens fundament under 1800-talet, till exempel i anslutning till diskussionerna om representationsreformer. Med den regeringsform som antogs 1809 etablerades ett konstitutionellt system som byggde på en uttalad maktbalans mellan kung, statsråd och ständer. Trots att den av många redan vid tiden sågs som otidsenlig behölls alltså ståndsriksdagen, vilket gjorde att adel, präster, borgare och bönder även fortsatt hade en institutionaliserad roll som politiska kollektiv.³³ Ett par decennier efter reformen organiseras också en offensiv agitation för en bredare representationsreform och 1866 ersattes slutligen ständerna av en ny ”nationalrepre-

³⁰ Debatten har alltså kommit att läsas som att den pekar fram mot formeringen av en svensk variant av det tredje ståndet i Emmanuel Sieyès mening, det vill säga det stånd som företräder hela nationen. Jämför Emmanuel Sieyès: ”Vad är det tredje ståndet?”, i *Fronesis* 34 (2010).

³¹ Se t.ex. Sennefelt: *Politikens hjärta*, 72–77; Anders Claréus: ”På offensiven. Bondeståndet under slutet av frihetstiden” i Skuncke & Tandefelt (red.): *Riksdag, kaffehus och predikstol*.

³² Sennefelt: *Politikens hjärta*, 23, 32.

³³ Anders Sundin: *1809. Statskuppen och regeringsformens tillkomst som tolkningsprocess* (Uppsala, 2006).

sensation”, en tvåkammarriksdag med över och underhus enligt engelsk förlaga, som skulle göra slut på de traditionella korporationernas inflytande.³⁴ Rösträtten till den nya riksdagen var dock i stort lika inskränkt som innan och efter reformen fortsatte kampen för utökad rösträtt snart, bland annat i den ”nyliberala” så kallade folkmötesrörelsen under 1860- och 1870-talet och i den i dag mer kända rösträttsrörelsen senare under seklet.³⁵

Ett par årtionden in på 1800-talet uppkom alltså omfattande diskussioner om representationsfrågan där konkreta politiska förslag, debattinlägg och tidningskampanjer avlöste varandra under flera decennier.³⁶ Dessa debatter handlade om hur ”folket” skulle representeras, och även om de idag framstår som inskränkta i sin ängslan inför allmän rösträtt i senare mening är det på många sätt här den moderna förståelsen av det demokratiska folket som det enda fullt legitima politiska subjektet tar form. Parallellt med detta skapades också sätt att uppträda i offentligheten som, om man ser dem i denna kontext, går att förstå som representationer av ett framväxande samhälle av respektabla individer som var potentiella valmän i ett demokratiserat styre: det vill säga, som formeringen av en slags offentlig folkfigur som på många sätt satte ramarna för hur man tänkte sig det folk som skulle företrädas.

Som politiskt representativa praktiker i denna mening kan man till exempel förstå stora delar av den borgerliga fest- och möteskultur som utvecklades kring seklets mitt – de offentliga reformbanketterna, historiska jubelfesterna, statyinvigningarna och skåltalen – men också sådant som begravningståg, nykter-

³⁴ Jussi Kurunmäki: *Representation, nation and time. The political rhetoric of the 1866 parliamentary reform in Sweden* (Jyväskylä, 2000).

³⁵ Victor Lundberg: *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887–1902* (Umeå, 2007), 30–38. För rösträttsagitationen, se Torbjörn Vallinder: *I kamp för demokratin. Rösträttsrörelsen i Sverige 1886–1900* (Stockholm, 1962).

³⁶ Ofta brukar C. H. Ankarswärds och J. G. Richerts *Förslag till nationalrepresentation* (Stockholm, 1830) ses som startskottet för en debatt som kom att pågå till och från i mer än trettio år. För exempel på hur agitationen i tidningarna kunde se ut, se Jonas Harvard: ”Medial mobilisering. Opinionsstormen och representationsreformen” i Patrik Lundell & Jonas Harvard (red.): *1800-talets mediesystem* (Stockholm, 2010).

hetsmöten och skarpskyttetävlingar. Som framhållits skapades dessa evenemang genomgående som ”offentligt-medborgerliga” möten i motsats till de ”officiella” manifestationer som förknippades med hovet, prästerskapet och den i hög utsträckning adliga militärstaten.³⁷ Dessa medborgerliga evenemang var vid tiden uppmärksammade just för att de i denna kontrast härbärgerade en stark sprängkraft, och ofta kunde uppfattas som direkta inlägg i en författningpolitisk debatt.

Vad dessa historiska exempel visar är att ett antal skeenden som är centrala i den svenska historieskrivningen med fördel skulle kunna skrivas in i en bredare historia om kollektiv politisk subjektivering. Som exemplen antyder ger en beskrivning med hjälp av begrepp som politisk representation och politisk subjektivitet framför allt möjlighet att närma sig två saker. För det första möjliggör dessa perspektiv en längre diakron skildring och en beskrivning av hur äldre representativa praktiker påverkat senare, antingen det skett genom att de efterliknats eller fungerat som kontrast. Det tydligaste exemplet är förmodligen det demokratiska folkets beroende av äldre suveränitetsformer för sin gestaltning. Som statsvetaren Philip Manow framhållit har den konstituerande folkmakten på en rad olika sätt framställts som beständig och odelbar på sätt som mycket påminner om hur kungamakten iscensattes under tidigmodern tid.³⁸ Man skulle dock lika gärna kunna argumentera för att folkmakten kommit att inrättas genom symboliska avståndstaganden från ståndssamhällets funktionssätt. Med olika medel är det framför allt ett enhetligt folk i motsats till ett korporativt som frammanats. Enhetligheten har

³⁷ Eric Johannesson: ”August Blanche, den ädle folkvännen” i Kurt Johanneson m.fl., *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809–1914* (Stockholm, 1987), 135.

³⁸ Manow har t.ex. argumenterat för att moderna demokratiska församlingar kan förstås som arvtagare till den suveränitet som inkarnerades i kungamakten och att ”der oft für tot erklärte politische Körper auch in der Demokratie lebendig ist oder zumindest nachlebt”. Philip Manow: *Im Schatten des Königs. Die politische Anatomie demokratischer Repräsentation* (Frankfurt am Main, 2008), 9.

förvisso ofta uppmärksammas i forskningen men då primärt tolkats som ett led i nationsformeringen och skapandet av kulturell samhörighet.³⁹ Etableringen av det enhetliga folket i kontrast till det korporativt indelade är dock även en avgörande förutsättning för att kunna tänka den nutida demokratins politiska subjekt samt förstå dess ibland monopolistiska anspråk och förmåga att utsluta alternativa subjektiveringar.

För det andra ger detta angreppssätt möjlighet att i ett synkront perspektiv beskriva hur olika representationsformer – diskursiva och praktiska – samspelar med varandra och hur de blir förstäliga först i förhållande till varandra. För att kunna se att man vid 1800-talets offentliga evenemang uppträdde som representanter för ett nytt politiskt subjekt måste dessa manifestationer ses i kontexten av den pågående debatten om statsskickets grunder. Detsamma gäller om man vill förstå varför en mer traditionell protestrepertoar förlorade i styrka som verktyg för politisk subjektivering under denna period: många tillfällen av protest där de lägre klasserna deltog kom nu enbart att ses som uttryck för kvardröjande korporativa särintressen och därmed rena oroligheter snarare än ”en levande bild av folket” i den mening som då blivit dominerande.⁴⁰ På motsvarande sätt skulle man kunna närma sig vad som skedde i adelns etablering under 1600-talet och i de ofrälse ståndens kamp under 1700-talet, där produktionen av tryckta skrifter som inlägg i dessa representationsstrider hade sin parallell i nya sätt att uppträda i publika sammanhang.

³⁹ Jämför t.ex. Anne Berg: *Kampen om befolkningen. Den svenska nationsformeringens utveckling och sociopolitiska förutsättningar, ca 1780–1860* (Uppsala, 2011); Magnus Rodell: *Att gjuta en nation. Statyinvigningar och nationsformering i Sverige vid 1800-talets mitt* (Stockholm, 2002).

⁴⁰ Frank, ”The living image of the people”. I den svenska forskningen har det beskrivits som att en äldre protestrepertoar ersattes av en ny under 1800-talets andra hälft, se Magnus Olofsson: ”Frihet med förhinder. Demonstrationer i Sverige 1849–1921” i Holgersson & Wägnerud (red.): *Rösträttens århundrade*, 66–67.

Idéhistoria och politikens möjlighetsbetingelser

Med ovanstående har jag velat argumenterat för att den idéhistoriska forskningen skulle kunna bidra till att mer systematiskt historisera politisk subjektivitet utifrån en analys av representativa praktiker. I detta ingår att förankra analysen i ett längre kronologiskt perspektiv än vad som vanligen tillämpas när demokratins framgångssaga skrivs. Som exemplen visar bör denna historisering också utgå från de möjligheter att framträda som politiska subjekt som skapades i historiskt specifika offentligheter. Att politikens subjekt är att förstå som iscensatta i en offentlighet är tämligen uppenbart när det gäller äldre tid, där det teatrala inslaget är påtagligt för en nutida betraktare. Denna sida har dock lätt kommit i skymundan när det gäller senare perioder då forskningen, med Jürgen Habermas termer, beskrivit hur en ”borgerlig offentlighet” präglad av diskussion och debatt, avlöste en äldre ”representativ offentlighet”, det vill säga en sfär där överheten demonstrerade status och ställning genom olika värdighetstecken och sätt att uppträda. Att även de nya typiskt ”borgerliga offentlighetsformerna” – diskussionsmötena, petitionerna, debattskrifterna – inte bara bidrog till ett fritt meningsutbyte utan också kan förstås som verktyg för nya politiska subjekt att framträda genom offentliga demonstrationer av legitimitet, värdighet och förmåga har varit svårare att se.

Varför skulle då denna typ av undersökningar vara intressanta som politisk idéhistoria? För det första kan begrepp som politisk subjektivitet och representation knyta samman intressanta forskningslägen, bland annat inom fält som de politiska institutionernas historia, kulturhistoria och mediehistoria. På så sätt skulle undersökningar av det här slaget också i förlängningen kunna bidra till en delvis ny framställning av Sveriges politiska historia i bred mening. För det andra skulle en samlad historisk analys av politisk subjektivitet även kunna bidra till att belysa politikens möjlighetsbetingelser idag. Undersökningar av detta slag skulle kunna fördjupa förståelsen av hur ett demokratiskt folksubjekt, ett politiskt subjekt som är möjligt att representera med den speci-

fika teknologi som röstandet på politiska partier utgör, har kunnat växa fram och bli en självklar del av det moderna. Angreppssättet pekar, som indikerats i exemplen ovan, mot att dess förutsättningar lika ofta är att söka i ett bredare register av kulturella representationer – estetiska konventioner, sätt att uppträda i ceremoniella eller andra publika sammanhang – som i den politiska sfären i snäv mening.⁴¹ Detta kan förefalla vara självklara påståenden i en tid som är besatt av att analysera och kritisera kulturella framställningar, benämningar och yttre former, men det är trots allt en dimension som ofta saknats i diskussioner av vårt nutida demokratiska system eftersom fokus varit att avgöra om det är ”verkligt representativt”, det vill säga ”återspeglar” ett visst pre-existerande kollektiv enligt vissa kriterier.⁴²

En sådan analys av det demokratiska folksubjektet och dess representation som något specifikt pekar också, slutligen, på möjligheten – och den faktiska närvaron – av andra föreställda politiska kollektiv än detta folk med dess globala anspråk, och på andra sätt att företräda och att företrädas än inom ramen för ett partiväsande. Parallellt med folkrepresentationen, som ofta tämligen ensidigt fått beteckna den senmoderna epoken, har det till exempel alltid existerat en lång rad andra institutioner som skulle kunna benämna ”mikrorepresentationer” – juryssystem, hörandeförsamlingar, inflytandestrukturer, korporativa nämnder etc. – där andra kollektiva politiska subjekt också har kunnat komma till uttryck och finna bekräftelse. Även fenomen av detta slag kan speglas på ett mer rättvisande sätt med hjälp av de begrepp som diskuterats ovan. Att synliggöra denna faktiska mångfald av politiska subjekt och representationsformer är intressant i sig, men

⁴¹ Detta har särskilt betonats av Jason Frank som bl.a. analyserat hur ”dramaturgical and pictorial conventions” länge var ”powerful obstacles to envisioning a collective historical agent, the anonymous or impersonal heroism of the people”. Frank: ”The living image of the people”, 6.

⁴² Redan Hanna Pitkin kritiserade denna tendens, samtidigt som hennes projekt handlade om att skapa större begreppsmässig klarhet just för att kunna bedöma relaterade normativa frågor. Se inledningen till Pitkin: *The concept of representation*.

det kan i förlängningen också göra det lättare att föreställa sig alternativa sätt att göra politik idag.